

Проблеми відновлення виробничого потенціалу підприємств машинобудування

Досліджено сучасний стан розвитку підприємств машинобудування. Виявлено основні причини, що заважають широкомасштабному залученню іноземних інвестицій в інновації підприємств України. Виокремлено проблеми відновлення виробничого потенціалу підприємств машинобудування. Визначено роль виробничого потенціалу підприємств машинобудування в національній економіці.

Ключові слова: основні засоби, потенціал, інвестиційна діяльність, попит, пропозиції, продуктивність праці, виробничий потенціал, експорт.

Проблемы восстановления производственного потенциала предприятий машиностроения

Исследовано современное состояние развития предприятий машиностроения. Выявлены основные причины, мешающие широкомасштабному привлечению иностранных инвестиций в инновации предприятий Украины. Выделены проблемы восстановления производственного потенциала предприятий машиностроения. Определена роль производственного потенциала предприятий машиностроения в национальной экономике.

Ключевые слова: основные средства, потенциал, инвестиционная деятельность, спрос, предложения, производительность труда, производственный потенциал, экспорт.

Problems of restoration of production capacity building enterprises

The modern state of engineering enterprises. The basic causes that hinder large-scale foreign investment in innovation enterprises in Ukraine. Thesis there is determined the problem of restoring productive capacity of engineering enterprises. The role of the productive capacity of engineering enterprises in the national economy.

Keywords: fixed assets, potential, investment activity, demand, supply, productivity, production capacity, export.

Постановка проблеми. У машинобудуванні працює п'ята частина від усіх зайнятих у промисловості працівників та зосереджено понад 15% вартості основних засобів. Але на підприємствах машинобудування дуже повільно вирішуються проблеми відновлення виробничого потенціалу галузі, подальшої зміни структури товарного виробництва та розвитку наукомісткого машинобудування, забезпечення конкурентоспроможності кінцевої продукції. Тому тема статті відповідає викликам сьогодення.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Проблемні питання інноваційної діяльності підприємств досліджували вітчизняні та закордонні науковці. Т.В. Деділова присвятила свої наукові дослідження стратегічному управлінню інноваційною діяльністю промислових підприємств України. У працях М.П. Волкова, А.П. Денисенко, М.П. Денисенко, М.П. Паєвської досліджувалися проблеми активізації інноваційної діяльності на промислових підприємствах. С.М. Ілляшенко виокремив у своїх працях проблеми управління інноваційним розвитком підприємств у транзитивній економіці. О.П. Кавтиш, Ю.В. Малиновський дослідили теоретико-методичні підходи до визначення сутності інноваційного потенціалу підприємства та стратегічне планування інноваційної діяльності машинобудівних підприємств. О.І. Маслак визначив особливості впливу інноваційної діяльності на рівень стратегічної стійкості підприємства. Але актуальним залишається питання щодо відновлення виробничого потенціалу підприємств машинобудування.

Метою статті є дослідження проблемних питань відновлення виробничого потенціалу підприємств машинобудування.

Виклад основного матеріалу. Протягом 2000–2007 років (до кризи 2008 року) темп приросту виробництва продукції машинобудування перевищував аналогічний показник у промисловості в цілому. Аналогічна ситуація спостерігається і в період 2007–2012 років, за винятком 2009 року, коли темп падіння становив 55,1%, у той час як падіння по промисловості становило 78,1%, а в 2012 році темп падіння становив 94,0%, тоді як по промисловості темп падіння становив 98,2% (табл. 1).

Таке зростання було наслідком сприятливої кон'юнктури внутрішнього і зовнішніх ринків, і відповідно зростання попиту на нові машини та устаткування. Це забезпечувалось інвестиційною діяльністю вітчизняних та іноземних підприємств (здебільшого з країн СНД), спрямованою на модернізацію основних засобів (транспорт, будівництво, добувна промисловість). Водночас відбувалося зростання доходів населення та збільшення кредитування реального сектору [3, с. 89].

Зростання виробництва у секторі відбувалося одночасно зі скороченням зайнятості та підвищенням заробітної плати, хоча остання була й залишається нижчою, ніж у середньому в промисловості.

У м. Запоріжжі середньомісячна заробітна плата штатного працівника підприємств з кількістю працюючих від 10 осіб за 2012 рік становила 3096,32 грн., що на 5,8% більше, ніж по області, та на 2,4%, ніж по Україні.

У порівнянні з 2011 роком середньомісячна заробітна плата збільшилася на 10,6%. Рівень середньомісячної заробітної плати міста в 2,7 раза перевищував встановлений прожитковий мінімум для працездатної особи (1134,0 грн.).

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Таблиця 1. Індекси промислової продукції за 2007–2012 роки, % до попереднього року

Показники	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Промисловість	107,6	94,8	78,1	111,2	107,6	98,2
Добувна і переробна промисловість	108,3	94,4	76,7	111,5	108,0	97,5
Добувна промисловість	102,6	95,7	89,4	103,7	107,2	101,9
Переробна промисловість	109,9	94,0	73,5	113,9	108,2	96,3
Машинобудування	119,0	100,3	55,1	136,1	117,2	94,0
Виробництво машин і устаткування	103,0	98,2	62,4	121,1	112,5	90,0
Виробництво побутових приладів	107,2	87,0	69,6	113,2	111,7	87,8
Виробництво електричного, електронного і оптичного устаткування	129,1	93,2	71,8	124,2	114,7	88,4
Виробництво офісного устаткування і електронно-обчислювальних машин	68,2	116,2	53,7	96,4	200,5	99,9
Виробництво електричних машин і устаткування	155,9	91,9	75,7	126,3	111,5	86,3
Виробництво електродвигунів, генераторів і трансформаторів	215,5	90,6	78,0	121,0	77,0	100,0
Виробництво електророзподільної і контрольної апаратури	114,7	69,6	60,8	137,9	218,4	71,8
Виробництво транспортних засобів і устаткування	130,0	105,7	42,1	161,9	122,6	100,1
Виробництво автомобілів, причепів і напівпричепів	142,5	107,4	19,2	123,8	121,5	79,8
Виробництво автомобілів	148,8	109,6	15,9	123,7	126,7	75,0
Виробництво інших транспортних засобів	121,2	104,3	61,3	172,0	122,9	103,8
Виробництво залізничного рухомого складу	134,4	108,6	47,8	235,5	128,4	103,5
Виробництво і розподіл електроенергії, газу і води	102,3	98,2	88,9	109,5	105,3	102,8
Виробництво і розподіл електроенергії	102,2	98,2	88,9	109,6	105,3	102,9

Джерело: [1, с. 107; 2].

Таблиця 2. Темпи приросту обсягу продукції та продуктивності праці в секторі машинобудування в 2005–2009 роках

Період	Темп приросту обсягу продукції, % до ВППР		Темп приросту продуктивності праці, % до ВППР	
	промисловість у цілому	машинобудування	промисловість у цілому	машинобудування
2005	3,1	7,1	4,0	10,9
2006	6,2	11,8	9,5	17,9
2007	7,6	19,0	14,3	34,9
2008	-5,2	0,3	н/д	н/д
2009	-21,9	-44,9	н/д	н/д

Відповідно темпи приросту продуктивності праці в секторі були вищими за темпи приросту в промисловості (табл. 2), що є позитивною ознакою розвитку сектору.

Разом із тим недостатність сучасного обладнання істотно гальмує розвиток сектору. Ступінь зносу основних засобів у середньому в секторі становить 68,4%, за даними Держкомстату, незважаючи на деяке позв'язання інвестиційної активності (табл. 3).

Основними причинами, що заважають широкомасштабному залученню іноземних інвестицій в інновації підприємств України, є:

- несприятливий інвестиційний клімат (надто складна правова база та щорічні зміни законодавства, що регулює інвестиційні процеси);
- недосконалість національного інвестиційного менеджменту;
- фіскальний характер вітчизняної податкової системи;
- відсутність дієвої системи страхування іноземних інвестицій;
- неналежний ступінь координації між усіма державними структурами в цій сфері;

Таблиця 3. Індекс капітальних інвестицій за видами економічної діяльності за 2010–2012 роки (КВЕД–2005), у % до відповідного періоду попереднього року

Показники	2010	2011	2012
Всього	103,4	118,9	108,3
Сільське господарство, полювання, лісове господарство	112,2	131,1	110,5
Рибальство, рибництво	194,4	35,7	179,8
Промисловість	92,5	143,8	107,1
Добувна промисловість	116,1	140,0	129,2
Переробна промисловість	84,9	128,2	94,9
Виробництво і розподіл електроенергії, газу і води	88,4	193,7	105,5
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг і надання послуг підприємцям	90,2	130,7	99,1
Державне управління	94,5	136,9	95,5
Освіта	117,8	90,1	69,0
Охорона здоров'я і надання соціальної допомоги	138,9	100,1	124,9
Надання комунальних і індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури і спорту	137,9	99,4	60,0

Джерело: [4].

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

– недостатній професіоналізм керівників більшості українських підприємств у галузі інвестиційної діяльності.

У машинобудівному комплексі України достатньо розвинені всі підгалузі, однак ще з часів Радянського Союзу зберігається орієнтація України на виробництво механічного устаткування, електричних машин, транспортних засобів, зокрема залізничного рухомого складу.

Після різкого падіння у 2009 році (майже вдвічі) машинобудівний комплекс зміг частково повернути втрачені позиції. Упродовж 2010 року машинобудування продовжує демонструвати позитивну динаміку розвитку. За підсумками першого півріччя цього року, зростання обсягів виробництва становило 30,1% відносно першого півріччя 2009 року за рахунок збільшення обсягів виробництва у всіх ключових підгалузях машинобудування. Основним стимулом зазначеної позитивної динаміки стало поживлення інвестиційної активності головних імпортерів вітчизняної продукції машинобудування (країн СНД).

Однією з особливостей сектору машинобудування є висока залежність від міжнародної торгівлі. Частка експорту в сукупному обсязі виробництва продукції машинобудування у 2008 році становила 32,7%, імпорту – 70,7% (табл. 4).

Таким чином, співвідношення експорт/імпорт має очевидну тенденцію змінюватися, оскільки імпорт зростає швидшими темпами за експорт. Відбувається це головним чином через зростання інвестиційного попиту українських підприємств, необхідність імпорту комплектувальних внаслідок особливостей технологічного циклу, успадкованого від радянських часів, та активізацію споживчого попиту домогосподарств.

Перша половина 2013 року характеризувалася поліпшенням сальдо торговельного балансу (за даними Національного банку, за п'ять місяців від'ємне сальдо скоротилося більше як на \$2 млрд.); зростанням обороту роздрібною торгівлі (у січні–травні – на 12% порівняно з січнем–травнем

2012 року); зростанням обсягу виробництва сільськогосподарської продукції (у січні–травні на 5%); утриманням низької цінової динаміки (за перше півріччя 2013 року ціни зросли лише на 0,2%); зростанням реальної середньомісячної заробітної плати (у січні–травні на 10%) [1].

У цілому на країни СНД у 2009 році припадало 18% всього імпорту продукції машинобудування. Росія, на яку припадає 15% сукупного імпорту машин та обладнання, залишається одним із найбільших постачальників. Однак у загальній структурі імпорту переважають види машин, призначені для насичення потреб споживачів. Мова йде про різні види побутової техніки і автомобілі, які імпортуються здебільшого з ЄС та Азії. Що стосується експорту продукції машинобудування, то його частка в сукупному обсязі експорту України зростала (табл. 4).

У Запорізькій області експорт перевищує імпорт, що є дуже позитивним (табл. 5).

Серед номенклатури експорту переважають: механічне обладнання, машини та механізми для різних галузей економіки, транспортні засоби, прилади. Традиційними ринками збуту продукції українських машинобудівних підприємств залишаються країни СНД, чия частка у 2009 році становила 60% від сукупного експорту продукції машинобудування, а також країни, що активно розвиваються індустріально (Китай, Індія, Іран). Ці країни, зокрема Росія (на яку припадає 42% усього українського експорту продукції машинобудування), суттєво збільшили попит на готові види машинобудівної продукції в період економічного зростання.

Промисловість міста має чітко визначену експортну орієнтацію, про що свідчать високі обсяги зовнішньоторгівельного товарообороту, 66,3% якого становить експорт.

Підприємства та організації міста у січні–грудні 2012 року експортували товарів і послуг на суму \$3721,78 млн. (на 5,1% менше, ніж за відповідний період 2011 року), імпортували – на суму \$1891,73 млн. (на 13,6% менше, ніж торік).

Таблиця 4. Географічна структура експорту–імпорту товарів України за 1996–2012 роки, \$ млн.

Рік	Всього	Країни СНД	Інші країни світу	Європа	Країни ЄС	Азія	Африка	Америка	Австралія і Океанія	Невизначені країни
2005	34228,4	10531,1	23697,3	10881,4	10233,4	8576,9	2393,9	1831,2	13,7	0,2
2006	38368,0	12351,1	26016,9	12625,5	12087,9	8446,2	2373,7	2550,9	17,9	2,7
2007	49296,1	18087,0	31209,1	14773,8	13916,4	10881,6	2792,0	2686,3	15,7	59,7
2008	66967,3	23166,3	43801,0	19732,8	18129,5	15887,0	3902,4	4144,0	64,0	70,8
2009	39695,7	13472,9	26222,8	10264,5	9499,3	12131,7	2627,8	1124,2	21,6	53,0
2010	51405,2	18740,6	32664,6	13829,6	13051,9	13715,4	3018,7	2000,0	28,4	72,5
2011	68394,2	26177,0	42217,2	18442,4	17970,0	17737,8	3344,2	2552,3	29,8	110,7
2012	68809,8	25302,6	43507,2	17424,0	17081,3	17676,8	5638,2	2607,3	50,9	110,0
Імпорт										
2005	36136,3	16988,3	19148,0	12666,4	12191,9	4685,5	426,2	1265,5	103,9	0,5
2006	45038,6	20112,3	24926,3	16804,2	16194,6	6143,7	413,0	1465,3	99,5	0,6
2007	60618,0	25469,3	35148,7	23048,9	22218,7	9042,2	673,1	2255,4	128,4	0,7
2008	85535,3	33377,8	52157,5	30477,0	28868,4	15497,7	1559,1	4190,6	431,7	1,4
2009	45433,1	19692,6	25740,5	16233,8	15392,7	6538,6	617,6	2197,9	149,4	3,2
2010	60742,2	26697,4	34044,8	20004,5	19101,2	10023,3	874,4	2879,4	261,4	1,8
2011	82608,2	37212,4	45395,8	27065,9	25752,9	13279,9	940,6	3913,9	194,0	1,5
2012	84658,1	34452,6	50205,5	27556,0	26156,4	17132,7	851,3	4453,2	195,7	16,6

Джерело: [5].

Таблиця 5. Основні показники зовнішньоекономічної діяльності Запорізької області, \$ тис.

Показники	2005	2009	2010	2011	2012
Експорт товарів та послуг	2761495,5	2893095,8	3376231,5	4394408,1	4283499,3
Імпорт товарів та послуг	1728482,7	1278757,5	1471160,3	2365504,2	2099434,5
Сальдо	1033012,8	1614338,3	1905071,2	2028903,9	2184064,8
Експорт товарів	2658700,5	2716778,3	3200308,6	4151226,1	4004800,1
Імпорт товарів	1687163,0	1146562,8	1362963,1	2271047,4	2013430,0
Сальдо	971537,5	1570215,5	1837345,5	1880178,7	1991370,1
Експорт послуг	102795,0	176317,5	175922,9	243182,0	278699,2
Імпорт послуг	41319,7	132194,7	108197,2	94456,8	86004,5
Сальдо	61475,3	44122,8	67725,7	148725,2	192694,7

Джерело: [6, с. 106].

Позитивне сальдо зовнішньоторговельного балансу міста становило \$1830,05 млн.

Як і в попередні періоди, основу зовнішньої торгівлі міста становили товари. Частка імпорту становила 96,1%, експорту – 93,1%.

За січень–грудень 2012 року експорт товарів становив \$3465,8 млн. (зменшився на 6,4% у порівнянні з 2011 роком), імпорт – \$1817,6 млн. (зменшився на 14,1% у порівнянні січнем–груднем 2011 року). Позитивне сальдо зовнішньої торгівлі товарами становило \$1648,2 млн.

Зовнішньоторговельні взаємовідносини підтримувалися з партнерами більш ніж із 130 країн світу. Найвагоміша частка запорізької продукції (52,6%) була поставлена до країн СНД, експорт збільшився на 0,2% у порівнянні з 2011 роком. До країн Європи та Азії відправлено відповідно 17,8 та 20,6% від загального експорту товарів. Експорт до Азії зменшився на 14,0%, до Європи – на 20,4%.

Російська Федерація залишалася найбільшим торговельним партнером України (44,8% експортних та 42,6% імпортних поставок товарів). Значні експортні поставки товарів здійснювалися в Туреччину (8,9% загального обсягу експорту), Казахстан (3,7%), Польщу (3,6%), Німеччину (2,8%), Індію (2,7%), Болгарію (2,6%).

Імпорт товарів здійснювався до 2014 року, зокрема, з Російської Федерації у 2013 році (42,6% від загального обсягу імпорту), Китаю (9,4%), Німеччини (6,4%), Республіки Корея (4,8%), США (2,8%).

У структурі експорту основну частку становили: чорні метали (49,2%); котли та машини (18,6%); електричні машини (14,2%); засоби наземного транспорту, крім залізничного (4,5%); в структурі імпорту – палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки (15,2%); реактори ядерні, котли, машини (13,4%); чорні метали (11,6%); електричні машини (7,1%); нікель і вироби з нього (6,4%).

У розвинених країнах існує дуже обмежений попит на українську продукцію. Разом із тим в останні роки Україні вдалося збільшити частку експорту продукції з вищою доданою вартістю в європейські країни. Наприклад, Україна експортує обладнання з електричним звуковим або візуальним сигналом (Кіпр, Словаччина, Австрія, Великобританія); запчастини, ак-

сесуари для апаратури аудіо– та відеозапису (Угорщина, Австрія); судна, човни та інші плавзасоби (Голландія, Кіпр).

Висновки

Таким чином, машинобудівний комплекс України відіграє велику роль в її економіці. Розвиток виробництва машинобудівної продукції з високою доданою вартістю міг би стати стимулом до швидшого та якіснішого розвитку країни, розширення торгівлі.

Разом із тим на сьогодні машинобудівний сектор характеризується як такий, що: володіє старою виробничо–матеріальною базою; орієнтується переважно на ринки СНД та країн, що розвиваються. Об'єктивно зазначені фактори не є такими, що володіють достатнім потенціалом для створення перспектив майбутнього стабільного розвитку, що переконливо довела економічна криза.

Список використаних джерел

1. Статистичний щорічник України за 2011 рік / За ред. Осауленка О.Г.; Відп. за вип. Остапчук О.Е. – К.: Державна служба статистики України, 2012. – 558 с.
2. Індеси промислової продукції за видами діяльності у 2012 році [Електрон. ресурс] / Промисловість // Офіційний сайт Державної служби статистики України. – 23.04.2013. – Режим доступу: сайт <http://www.ukrstat.gov.ua>
3. Бураковський І. Вплив торговельної політики на людський розвиток / І. Бураковський, В. Мовчан. – К.: Аналітично–дорадчий центр Блакитної стрічки, 2011. – 132 с.
4. Індеси капітальних інвестицій за видами економічної діяльності [Електрон. ресурс] / Інвестиції та будівельна діяльність // Офіційний сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу: сайт <http://www.ukrstat.gov.ua>
5. Географічна структура експорту–імпорту товарів [Електрон. ресурс] / Зовнішньоекономічна діяльність // Офіційний сайт Державної служби статистики України. – 21.05.2013. – Режим доступу: сайт <http://www.ukrstat.gov.ua>
6. Запорізька область у цифрах – 2012: Короткий статистичний збірник / За ред. Голоवेशка В.П.; Відп. за вип. Песочина Г.Ф. – Запоріжжя: Головне управління статистики у Запорізькій області, 2013. – 213 с.